

Op zoek naar middelbaar onderwijs: HBS, gymnasium, MMS en lyceum in discussie tussen 1900 en 1970

Saskia Grotenhuis

Bespreking door Peter Baggen

Voor historici is Nederland een echte Fundgrube. Waar elders vind je immers een republiek die zo vroeg is ontstaan of waar de verzuiling zo overheersend is geweest? Even uitzonderlijk als het ontstaan van de republiek en de verzuiling is de ontwikkeling van het middelbaar onderwijs. Op zichzelf is dat middelbaar onderwijs al vrij oud - formeel bestaat het sinds 1814, toen de grondwet voorschreef dat er in het Verenigd Koninkrijk gelegenheid moest zijn om zowel lager, als middelbaar en hoger onderwijs te volgen. Maar juist daardoor is het middelbaar onderwijs veel ongrijpbaarder dan je zou denken, want om zijn betekenis en inhoud is jarenlang gestreden.

In de zeventiende en achttiende eeuw was middelbaar onderwijs in Nederland onbekend. Toen het in de grondwet van 1814 werd genoemd, was dat dus een novum. Het gevolg was wel dat er al snel onenigheid ontstond omtrent de correcte duiding van dit nieuwe begrip. Volgens sommigen moest middelbaar onderwijs een eigen *trap* van onderwijs zijn met alleen scholen op *secundair niveau*. Anderen zagen middelbaar onderwijs daarentegen als een aparte *sector* van onderwijs met scholen op *secundair en tertiair niveau*. Deze strijd kon vele jaren duren omdat een wet op het middelbaar onderwijs tot 1863 uitbleef. Maar toen die wet er wel kwam, besliste minister-president Thorbecke dat het middelbaar onderwijs een eigen sector zou worden. Hierin werden vier typen scholen opgenomen: op secundair niveau kwamen er burgerscholen, middelbare meisjesscholen en hogere burgerscholen; en op tertiair niveau kwam er een Polytechnische school.

Met de komst van de wet op het middelbaar onderwijs was de discussie niet gesloten. Integendeel, door hun opname in het middelbaar onderwijs voelden de hogere burgerscholen en de Polytechnische school zich benadeeld ten opzichte van de gymnasia en universiteiten (die onderdeel waren van het hoger onderwijs). Daarom klonken er aan het eind van de negentiende eeuw stemmen die riepen om gelijkschakelijking van de hogere burgerschool en het gymnasium en van de Polytechnische school en de universiteit. Deze beweging kreeg onverwachte steun van de Inenschakelingscommissie die in 1910 een ingrijpende hervorming van het onderwijsstelsel bepleitte. Die hervorming is er echter niet gekomen. Afgezien van enkele veranderingen - zoals de overheveling van de Polytechnische School naar het hoger onderwijs (1905), de toekenning van studierechten aan HBS-ers (1917) en de invoering van het nijverheidsonderwijs (1921) - bleef voor de Tweede Wereldoorlog veel bij het oude.

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat de discussie over de inhoud en betekenis van het middelbaar onderwijs al die tijd doorging. Hieraan kwam pas een einde toen in 1968 de Mammoetwet werd ingevoerd. Kern van deze wet was dat het onderwijsstelsel werd ingedeeld in drie opeenvolgende trappen van onderwijs. De eerste trap bestond uit basisonderwijs; de tweede trap uit voorbereidend wetenschappelijk en algemeen vormend onderwijs; en de derde trap bestond uit wetenschappelijk en beroepsonderwijs. Met deze indeling leek de inhoud van het middelbaar onderwijs eindelijk vastgelegd, maar toch schuilt hier een addertje onder het gras. Bij de invoering van de Mammoetwet - die formeel de wet op het *voortgezet* onderwijs heet - verdween de term middelbaar onderwijs

namelijk uit het officiële vocabulaire. Zodoende markeert het einde van de strijd om de betekenis en inhoud van het middelbaar onderwijs tevens het einde van dat onderwijs zelf!

In grote lijnen was deze geschiedenis reeds bekend. In het verleden hebben Bolkestein en Bartels de ontwikkeling van het middelbaar onderwijs al geboekstaafd en onlangs voegde Mandemakers daar een indrukwekkende studie aan toe. Je kunt je dan ook afvragen of nóg een boek over het middelbaar onderwijs niet teveel is. Toch stel *Op zoek naar middelbaar onderwijs* niet teleur. Integendeel, Grotenhuis laat overtuigend zien dat de gecanoniseerde geschiedschrijving van het middelbaar onderwijs correctie behoeft. Die correctie betreft vooral de fixatie van de gangbare geschiedenis op de politieke en economische omgeving van het middelbaar onderwijs. Volgens Grotenhuis wordt de pedagogische dimensie hierdoor ten onrechte buitengesloten. Daarom stelt zij zich ten doel de pedagogische achtergronden van het middelbaar onderwijs te verhelderen.

Als we de pedagogische dimensie in beschouwing nemen, blijkt dat de discussie over de inhoud en betekenis van het middelbaar onderwijs nauw samenhangt met de debatten over de puberteit. Tot aan het einde van de negentiende eeuw was de puberteit nog een onbekend verschijnsel. Rond 1900 wordt de puberteit echter 'ontdekt' als een cruciale en bovenal kwetsbare periode in het menselijk leven. Teneinde de ontwikkeling van jongeren zo min mogelijk te belasten, ontstaat dan de gedachte dat de school moet worden aangepast aan de bijzondere situatie waarin adolescenten zich bevinden. Hierbij gaat de gedachte uit naar een school die vooral aandacht besteedt aan *dealgemene vorming* van haar leerlingen en waarin onomkeerbare keuzes zijn uitgesloten. Zie hier de omtrekken van een nieuw type middelbare school dat omstreeks 1900 in discussie wordt gebracht.

Een tweede punt waarvoor Grotenhuis aandacht vraagt, is de positie van de middelbare meisjesschool. In de gecanoniseerde geschiedschrijving komt dit onderwijstype er maar bekaaid vanaf, want daar gaat alle aandacht uit naar de hogere burgerschool en haar verhouding tot het gymnasium. Met het oog op het nieuwe type middelbare school dat rond 1900 in discussie wordt gebracht, blijkt de middelbare meisjesschool echter van het grootste belang. Grotenhuis laat namelijk zien dat de middelbare meisjesschool binnen de kortste keren uitgroeit tot het boegbeeld van het streven naar algemene vorming. Hiervoor bestaan allereerst institutionele redenen. Vooral in de eerste jaren bereidde de middelbare meisjesschool haar leerlingen niet voor op een vervolgopleiding zodat algemene vorming hier in de meest zuivere vorm kon worden bedreven. Daar kwam bij dat veel facetten van het onderwijs aan meisjes niet geregeld waren zodat het zich ongeremd kon ontplooiën. Maar zeker zo belangrijk was dat de middelbare meisjesschool seksespecifiek onderwijs verzorgde. Hierdoor kon de meer algemene zorg om het welzijn van pubers uitgroeien tot een bezorgdheid om het welzijn van meisjes.

Alles bij elkaar heeft Grotenhuis een mooi boek geschreven dat een interessant licht werpt op de middelbare meisjesscholen. Desalniettemin roept *Op zoek naar middelbaar onderwijs* ook enkele vragen op. Mijn belangrijkste kritiek geldt het feit dat Grotenhuis, in navolging van Idenburg, meent dat het middelbaar onderwijs al sinds 1863 algemeen vormend van aard is. Ook Thorbecke zou het middelbaar onderwijs dus in het teken van de algemene vorming hebben gesteld. Deze bewering is echter in tegenspraak met Grotenhuis' ontdekking waaruit blijkt dat het moderne begrip van algemene vorming pas rond 1900 op de onderwijspolitieke agenda verschijnt. De projectie van dit begrip op de Thorbeckiaanse onderwijspolitiek is dus een anachronisme. Dit anachronisme knelt

eens te meer daar Grotenhuis het veronderstelde algemeen vormende karakter van het middelbaar onderwijs gebruikt bij de selectie van de scholen die zij wil onderzoeken. De middelbare meisjesschool, de hogere burgerschool en het gymnasium worden meegenomen omdat zij wèl algemeen vormend zouden zijn; de handelsschool valt daarentegen buiten de boot omdat zij slechts beroepsonderwijs zou bieden. Sleumer heeft echter al in 1937 aangetoond dat rondom het handelsonderwijs een zelfde discussie is gevoerd als rondom de middelbare meisjesschool heeft plaatsgevonden. Doordat Grotenhuis de handelsscholen a-priori buitensluit, komen deze discussies echter niet aan bod en dat is jammer. Meer inzicht in de ontwikkeling van de verhouding tussen de begrippen algemene vorming en beroepsvoorbereiding zou erg toe te juichen zijn geweest. Ook na *Op zoek naar middelbaar onderwijs* blijft er dus voldoende te onderzoeken.

© Pedagogiek, jaargang 20 nr. 3, september 2000, ISSN 1567-7109